

Ks. Jan MACHNIAK

Papieska Akademia Teologiczna w Krakowie

PRZEWODNIE NURTY FORMACJI KAPŁAŃSKIEJ W NAUCZANIU JANA PAWŁA II

Temat formacji kapłańskiej, będący częścią wielkiego zagadnienia duchowości kapłańskiej, pojawiał się w nauczaniu Jana Pawła II wielokrotnie i przy różnych okazjach. Od początku pontyfikatu Papież podejmował te problematykę w *Listach do kapłanów* na Wielki Czwartek, ogłaszanych co roku z okazji święta ustanowienia kapłaństwa. Sprawie formacji do kapłaństwa i w kapłaństwie poświęcił adhortację apostolską *Pastores dabo vobis* (1992), będącą owocem obrad Synodu Biskupów na temat kapłaństwa (1990). Do tej tematyki powracał wielokrotnie przy okazji spotkań z duchownymi w Rzymie oraz podczas licznych podróży apostolskich.

Punktem wyjścia nauczania Jana Pawła II na temat formacji do kapłaństwa i w kapłaństwie jest doktryna soboru watykańskiego II. Papież jako uczestnik wszystkich sesji soboru czuł się szczególnie odpowiedzialny za realizację postanowień i dekretów soborowych. Problem formacji kapłańskiej obejmuje zagadnienie tożsamości kapłana i jego zjednoczenia z Chrystusem, Najwyższym Kapłanem, w sakramencie kapłaństwa. Jest to kluczowy temat dokumentów soboru watykańskiego II, które określiły miejsce kapłaństwa sakramentalnego w Ludzie Bożym. Należy tu wymienić konstytucję dogmatyczną o Kościele – *Lumen gentium* (LG 10), dekret o posłudze i życiu kapłanów – *Presbyterorum ordinis* (PO) i dekret o życiu kapłanów – *Optatam totius* (OT). Zagadnienia te zostały poddane gruntownej analizie w adhortacji Jana Pawła II – *Pastores dabo vobis*.

Podejmując temat formacji do kapłaństwa i w kapłaństwie, trzeba zauważyć, że dotykamy sprawy bardzo osobistej relacji kapłana, obdarowanego łaską kapłaństwa sakramentalnego, do Chrystusa i do rzeczywistości Kościoła, Mistycznego Ciała Chrystusa. Wniknięcie w tę rzeczywistość, obejmującą wymiar ludzki i nadprzyrodzony życia kapłana,

zakłada przedstawienie pierwotnej relacji kapłana do Chrystusa, z którym jest on związany w sakramencie święceń i przez którego wchodzi w szczególną relację z Kościołem. Z tego pierwotnego zjednoczenia z Chrystusem – Najwyższym Kapłanem, Głową i Pasterzem Kościoła – Jan Paweł II, za dokumentami soboru watykańskiego II, wyprowadza konsekwencje dla formacji kapłana obejmującej jego egzystencję i jego relację do Kościoła. W takim ujęciu problemu formacja kapłańska jawi się jako owoc wzajemnego przyporządkowania kapłana i Kościoła, które jest probierzem głębokiej relacji osobowej.

Z refleksji nad naturą kapłaństwa Jan Paweł II wyprowadza wnioski dla formacji do kapłaństwa i w kapłaństwie, wskazując jej główne kierunki. Punktem wyjścia duchowości kapłańskiej jest dla Papieża zjednoczenie z Chrystusem, Najwyższym Kapłanem, dlatego w naszym rozważaniu wyjdziemy od zaprezentowania natury kapłaństwa sakramentalnego, zjednoczenia kapłana z Chrystusem oraz udziału w potrójnej misji Zbawiciela. Następnie przejdziemy do omówienia radykalizmu ewangelicznego jako zasady życia kapłańskiego. Zostanie również podjęte zagadnienie relacji kapłana do Kościoła, a na koniec wskażemy kierunki formacji, zarysowane w dokumentach papieskich.

Zjednoczenie z Chrystusem, Głową i Pasterzem Kościoła

Zjednoczenie z Chrystusem w sakramencie kapłaństwa ma charakter związku ontologicznego, czyli bytowego, ponieważ sakrament ten wprowadza kapłana na nowy poziom egzystencji. Człowiek stworzony na obraz i podobieństwo Boga (Rdz 1, 27) przez święcenia kapłańskie upodabnia się wewnątrz do Chrystusa, Najwyższego Kapłana (PDV 11). Sakrament święceń wyciska na duszy kapłana niezatarte znamię (*character indelibilis*)¹, które jednoczy go z Chrystusem i udziela mu mocy sprawowania Najświętszej Ofiary oraz odpuszczania grzechów w imieniu i w zastępstwie Chrystusa (*in persona Christi* – 2 Kor 5, 20). To bytowe zjednoczenie ma charakter trwały – sprawia ono, że kapłan jest na zaw-

* W tekście artykułu zastosowano następujące skróty:

DV – Konstytucja dogmatyczna o objawieniu Bożym *Dei Verbum*.

LG – Konstytucja dogmatyczna o Kościele *Lumen gentium*.

OT – Dekret o życiu kapłanów *Opatatam totius*.

PDV – Jan Paweł II, *Adhortacja apostołska „Pastores dabo vobis”*, [w:] *Adhortacje Ojca Świętego Jana Pawła II*, 2, Kraków 1996.

PO – Dekret o posłudze i życiu kapłanów *Presbyterorum ordinis*.

¹ Por. G. Greshake, *Być kapłanem*, Wrocław 1983, s. 131–134.

sze w Kościele i dla Kościoła „sakramentalnym uobecnieniem” Jezusa Chrystusa (PDV 16). Konsekracja sakramentalna upodabnia kapłana w jego najgłębszej istocie – w sferze bycia (*essere*) i działania (*agere*) – do Chrystusa. Wprowadza go jednocześnie w tajemnicę niezwykłego zjednoczenia z Chrystusem, dzięki któremu może on wypowiadać słowa przemienienia chleba w Ciało i wina w Krew Zbawiciela. Jedność z Chrystusem jest podstawą relacji z pozostałymi Osobami Trójcy Świętej: z Ojcem, który posyła, i z Duchem Świętym, który uświęca i obdarza szczególną mocą (PDV 12).

Święcenia kapłańskie, stawiając kapłana w szczególnej relacji do Osób Trójcy Świętej, włączają kapłana w nowy sposób we wspólnotę Ludu Bożego, stając się podstawą nowych więzi z biskupem, z prezbiterium i z wiernymi:

Reprezentując Chrystusa, Głowę, Pasterza i Oblubieńca Kościoła, kapłan pełni swój urząd nie tylko w Kościele, lecz również wobec Kościoła. Kapłaństwo wraz ze Słowem Bożym i sakramentalnymi znakami, którym służy, należy do konstytutywnych elementów Kościoła. Prezbiter jest całkowicie oddany Kościołowi i służy wspólnemu kapłaństwu całego Ludu Bożego, jest ustanowiony kapłanem nie tylko dla Kościoła lokalnego, ale również dla Kościoła powszechnego (por. *Presbyterorum ordinis*, 10)², w jedności z biskupem, *cum Petro et sub Petro*. Dzięki kapłaństwu biskupa kapłaństwo drugiego stopnia święceń włączone jest w strukturę apostołską Kościoła (*Propositio* 7, w: PDV 16).

Jedność kapłana z Chrystusem jest przedłużana wobec Kościoła – Ciała i Oblubienicy Chrystusa:

Związek kapłana z Jezusem Chrystusem, a w Nim z Jego Kościołem, jest osadzony w samym fakcie *bycia* kapłanem na mocy konsekracji–namaszczenia sakramentalnego, i w kapłańskim *działaniu*, czyli w misji i posłudze (PDV 16).

Jan Paweł II zwraca uwagę na potrójną relację kapłana do Kościoła: tajemnicy komunii, i misji³ Sakrament kapłaństwa jednoczy go z Chrystusem i obdarowuje mocą działania w „imieniu Chrystusa” Jednocześnie czyni go sługą Kościoła–tajemnicy. Poprzez modlitwę, głoszenie Słowa Bożego i sprawowanie sakramentów kapłan uobecnia w Kościele Chrystusa zmartwychwstałego.

Sakramentalne zjednoczenie z Chrystusem jest dla kapłana podstawą nowej relacji do Kościoła–komunii, która wyraża się w jedności z biskupem i w ścisłej więzi z całym *presbyterium*. Kapłan jednocześnie służy jedności wspólnoty kościelnej, w której współistnieją różne powołania,

² *Sobór Watykański II. Konstytucje, dekryty, deklaracje*, Poznań 1968.

³ Por. W. S ł o m k a, *Duchowość kapłańska*, Lublin 1996, s. 38–45; J. M a c h n i a k, *Duchowość kapłana na podstawie adhortacji Jana Pawła II „Pastores dabo vobis”*, [w:] *Pastores dabo vobis. Materiały z symposium*, red. J. M a c h n i a k, Kraków 1994, s. 71–75.

charyzmaty i posługi (PDV 16). Jedność prezbitera z biskupem ma charakter zasadniczy dla jego egzystencji kapłańskiej, ponieważ biskup, mając pełnię władzy kapłańskiej, jest gwarancją jedności kapłana z Chrystusem (LG 21). Relacja prezbitera do biskupa jest odwzorowaniem ojcowskiej więzi, która niesie ze sobą również skutki prawne: zgodność z biskupem w dziedzinie nauczania prawd wiary i moralności, posłuszeństwo dotyczące troski duszpasterskiej (PO 9).

Udział w jednym kapłaństwie Chrystusa sprawia, że sakrament święceń włącza kapłana we wspólnotę prezbiterium, stając się podstawą więzi braterstwa sakramentalnego ze wszystkimi kapłanami prezbiterium diecezjalnego (por. LG 28; PO 8). Jedność kapłańska, łącząc więzami braterstwa kapłanów diecezjalnych i zakonnych, obejmuje wspólne działanie duszpasterskie w budowaniu Ciała Chrystusowego, czyniąc kapłana sługą miłości. Wyraża się również we wspólnej modlitwie i wzajemnej solidarności dotyczącej potrzeb materialnych.

Kapłaństwo hierarchiczne, otrzymywane w sakramencie święceń, różniąc się istotą, a nie stopniem od kapłaństwa powszechnego wiernych (LG 10), jest pomocą w pełnym urzeczywistnieniu kapłaństwa wszystkich wiernych, którzy codziennie składają ofiarę swego życia. Jest ono podstawą nowych więzów z wiernymi świeckimi, służąc ich wzrostowi w wierze, nadziei i miłości. Kapłaństwo urzędowe i powszechne uczestniczą w jedynym kapłaństwie Chrystusa i są sobie wzajemnie podporządkowane, dlatego kapłaństwo sakramentalne nie powinno być powodem wywyższania się czy uzurpowania sobie władzy i przywilejów w Ludzie Bożym (PDV 16). Sakramentalne upodobnienie kapłana do Chrystusa, Najwyższego Kapłana, określa jego nowe relacje do Ludu Bożego.

Chrystus Sługa wzorem relacji kapłana do Kościoła

Dzięki sakramentowi święceń postawa kapłana i jego odniesienie do Kościoła, Oblubienicy Chrystusa, są kształtowane i wyznaczone przez postawy Chrystusa Pasterza i Głowy Kościoła, wyrażające Jego pasterską miłość (PDV 21). Chrystus jest „głową” Kościoła w znaczeniu bycia „sługą”, gotowym oddać swoje życie za zbawienie człowieka (por. Mt 10, 45). Szczytem kapłaństwa Chrystusowego jest Ofiara krzyżowa, w której jest On jednocześnie Ofiarnikiem i Ofiarą⁴. Całkowite oddanie siebie z miłości wyznacza relację Chrystusa Głowy do Kościoła:

⁴ Por. M. Thurián, *Tożsamość kapłana*, Kraków 1996, s. 45–58; P. P. Ogórek OCD, *Jezus Chrystus życiem kapłana*, „Dobry Pasterz” 29:2004, s. 132–139.

Władza Jezusa Chrystusa jako Głowy wiąże się zatem z Jego służbą, z Jego darem z siebie, z Jego całkowitym, pokornym i pełnym miłości poświęceniem dla Kościoła. Chrystus czyni to wszystko w najdoskonalszym posłuszeństwie Ojcu: jest jedynym cierpiącym Sługą Boga, jednocześnie Kapłanem i Ofiarą (PDV 21).

Upodobnienie do Chrystusa–Głowy domaga się od kapłana przyjęcia Jego postaw w relacji do Kościoła. Postawa sługi, określana pojęciem „miłości pasterskiej”, obejmuje przede wszystkim gotowość do składania ofiary ze swojego życia. Następnie wyraża się w posłuszeństwie na wzór Sługi, który „ogolił samego siebie”, wyzbywając się własnej woli, by pełnić wolę Ojca (Flp 2, 7–8). Posłuszeństwo Chrystusa jest uwarunkowane postawą pokory będącej wynikiem zanegowania własnego ‘ja’ (PDV 21). Chrystus, Najwyższy Pasterz Kościoła, jest wzorem kapłana – pasterza i sługi, który troszczy się o Kościół, gotów do poświęcenia i rezygnacji z siebie (PDV 22).

Obraz Chrystusa, Pasterza i Sługi Kościoła, dopełnia obraz Oblubieńca, który obdarowuje Kościół miłością wyłączną i ofiarną, gotową do oddania swojego życia (Ef 5, 23). Kapłan, upodobniony przez sakrament kapłaństwa do Chrystusa Oblubieńca, powinien naśladować Jego postawę miłości (PDV 22). Miłość ofiarna jest miłością czystą i wolną od egoistycznych pragnień, a jednocześnie otwartą na wymiar zbawczy. Jest to miłość bezinteresowna i wierna niezależnie od okoliczności, która rodzi się z serca czystego i wolnego od wszelkich przywiązań. Jan Paweł II nazywa ją miłością zazdrosną o sprawy Boże i gotową do przyjęcia cierpienia:

Jego życie powinno więc być oświecane i formowane także przez ten aspekt oblubieńczy, który każe mu dawać świadectwo oblubieńczej miłości Chrystusa, powinien być zatem zdolny do umiłowania ludzi sercem nowym, wielkim i czystym – bezinteresownie i ofiarnie – zawsze wiernym, a zarazem z ową „Boską zazdrością” (por. 2 Kor 11, 2) i czułością przypominającą uczucia matki; jest zdolny znosić „ból rodzenia” do chwili, „aż Chrystus się ukształtuje” w wierzących (por. Ga 4, 19; PDV 22).

Miłość oblubieńcza jest udziałem w miłości pasterskiej Chrystusa wyrażającej się w darze z siebie dla Kościoła. Miłość ta jest realizowana przez kapłana pod warunkiem jedności z biskupem i prezbiterium Kościoła lokalnego (por. PO 14). Początkiem i fundamentem miłości pasterskiej kapłana do Kościoła jest miłość do Chrystusa:

Dlatego więc miłość kapłana obejmuje najpierw Jezusa Chrystusa: jedynie gdy kocha i służy Chrystusowi, Głowie i Oblubieńcowi, miłość ta staje się źródłem, sprawdzianem, miarą oraz pobudką do miłości i posługi kapłana dla Kościoła, Ciała i Oblubienicy Chrystusa (PDV 23).

Ojciec Święty Jan Paweł II nie ma najmniejszej wątpliwości, że nadprzyrodzona miłość kapłana do Chrystusa jest modelem miłości pasterskiej kapłana do Ludu Bożego i podstawowym wyznacznikiem jego relacji do Kościoła. Wyływa ona z Ofiary Chrystusa, dlatego Eucharystia jest szkołą miłości kapłana do Kościoła, Mistycznego Ciała Chrystusa (PO 14). Łączy ona wymiar duchowy życia kapłana z różnymi formami aktywności związanymi z potrójną misją: kapłańską, prorocką i królewską (PDV 23).

Udział w potrójnej misji Chrystusa

Kształtowanie relacji kapłana do Kościoła i zmysłu Kościoła domaga się nieustannego pogłębiania świadomości bycia kapłanem Jezusa Chrystusa i upodobnienia do Chrystusa, Głowy i Pasterza Kościoła. Zakłada to osobowe zaangażowanie w przeżywanie kapłaństwa sakramentalnego:

W tym sensie w sprawowaniu posługi jest głęboko zaangażowana świadoma, wolna i odpowiedzialna osoba kapłana. Związek z Chrystusem, który zapewnia konsekracja i upodobnienie płynące z sakramentu kapłaństwa, ustanawia w kapłanie i wymaga od niego następnego związku, który opiera się na intencji, czyli świadomej i wolnej woli czynienia, za pośrednictwem znaku sakramentalnego, tego, co pragnie czynić Kościół (PDV 25).

Związek ten obejmuje wszystkie wymiary życia kapłana, jego władze duchowe i uczucia, postawy moralne i duchowe⁵ Zbawcza moc sakramentów zależy tylko od działania samego Chrystusa, który jednak posługuje się człowiekiem. Dlatego stopień świętości kapłana wpływa na owocne przyjęcie jego posługi (PO 12; PDV 23). Świadomość bycia „narzędziem” Chrystusa, działającego w sakramentach i w Słowie, wpływa na zdecydowanie na jakość relacji kapłana do Kościoła rozumianego jako wspólnota Ludu Bożego.

Relacja kapłana do Kościoła obejmuje potrójną misję, jaką pełni on na mocy sakramentu święceń „w imieniu Chrystusa” (2 Kor 5, 20)⁶. Jako „szafarz Słowa Bożego” jest odpowiedzialny za przyjęcie orędzia zbawczego w duchu posłuszeństwa wiary i za wiarygodny przekaz Ewangelii (PDV 26). Pełnienie tej posługi w Kościele domaga się od ka-

⁵ W. Słomka, *Duchowość kapłańska...*, s. 31–35; por. J. Machniak, *Jezus Chrystus drogą dla życia i działania kapłana*, „Dobry Pasterz” 29:2004, s. 121–125.

⁶ Por. J. Popławski, *Kapłan a znaki czasu*, „Dobry Pasterz” 26:2001, s. 104–107; J. W. Gogola OCD, *Kapłan w służbie Bogu i człowiekowi*, „Dobry Pasterz” 26:2001, s. 170–176.

plana osobistej i modlitewnej zażyłości ze Słowem Bożym, nieustannego pogłębiania wiedzy egzegetycznej oraz wierności Urzędowi Nauczycielskiemu Kościoła, który prawdy wiary podaje i wyjaśnia:

Głosi Słowo jako „sługa”, uczestnicząc w urzędzie prorockim Chrystusa i Kościoła. Toteż, aby zagwarantować sobie i wiernym, że przekazuje całą Ewangelię, kapłan jest wezwany do pielęgnowania szczególnej wrażliwości, miłości i otwarcia wobec żywej tradycji Kościoła i jego Urzędu Nauczycielskiego: nie są one bowiem Słowu obce, ale służą jego właściwej interpretacji i strzegą jego prawdziwego sensu (PDV 26; por. DV 8, 10).

W pełnieniu misji prorockiej zmysł Kościoła przyjmuje konkretne postawy szacunku, wierności i posłuszeństwa nauczaniu Kościoła przemawiającego przez sobór, papieża i biskupów będących w jedności z papieżem. Postawa ta wymaga przede wszystkim pokory i gotowości podporządkowania się autorytetowi władzy w Kościele.

Misję kapłańską realizuje kapłan, stając się szafarzem sakramentów, szczególnie kiedy sprawuje Eucharystię i sakrament pokuty, uobecniając w „imieniu Chrystusa” Jego zbawczą Ofiarę i jej owoce. Kapłan musi być świadomy, iż władza sakramentalna została mu dana nie dla niego samego, lecz dla dobra całego Kościoła. Stąd też wymaganie godnego i świętego sprawowania sakramentów, radosnego i chętnego służenia Ludowi Bożemu w sakramencie pokuty i w sprawowaniu mszy świętej (PDV 26).

Kapłan realizuje misję królewską, kiedy podejmuje odpowiedzialność kierowania Ludem Bożym na drodze do zbawienia. Ten typ posługi w Kościele wymaga od kapłana przymiotów naturalnych i nadprzyrodzonych: wierności, mądrości, konsekwencji, bezinteresowności, cierpliwości, szacunku i otwarcia na drugą osobę, umiejętności rozróżniania duchów i kierowania charyzmatami. Warunkiem wypełnienia misji rządzenia w Kościele jest głębokie życie duchowe kapłana (PDV 26). Nauczanie Kościoła wyraźnie wskazuje na bezpośrednią zależność relacji kapłana do Kościoła od poziomu życia duchowego prezbitera i stopnia zjednoczenia z Chrystusem, Najwyższym Kapłanem i Głową Kościoła.

Radykalizm ewangeliczny

Związek kapłana z Kościołem jest wynikiem sakramentalnego zjednoczenia z Chrystusem, Głową i Pasterzem Kościoła, dzięki któremu działa on w imieniu i w zastępstwie Chrystusa (2 Kor 5, 20). Jedność z Chrystusem, która ma charakter bytowego utożsamienia, dającego kapłanowi moc Chrystusa w Duchu Świętym, wpływa również na jego

codzienną egzystencję⁷ Kapłan przez fakt utożsamienia z Chrystusem jest wezwany do odzwierciedlenia w swoim życiu tych cech, które charakteryzowały Jego Mistrza. Droga rad ewangelicznych jest więc sposobem upodobnienia się do Chrystusa w Jego działaniu, zadany kapłanowi w sposób szczególny:

Ten sam wymóg dotyczy kapłanów, nie tylko dlatego, że są 'w' Kościele, lecz dlatego, że są 'w odniesieniu' do Kościoła, ponieważ są upodobnieni do Chrystusa Głowy i Pasterza, przygotowani do świętej posługi i zaangażowani w nią, ożywieni miłością pasterską (PDV 27).

Rady ewangeliczne czystości, ubóstwa i posłuszeństwa najpełniej upodabniają do Chrystusa ubogiego, czystego i posłusznego, pomagając w zrealizowaniu wezwania Chrystusa pójścia za Nim (Mt 8, 18).

Dokumenty soborowe i adhortacja *Pastores dabo vobis* stawiają na pierwszym miejscu posłuszeństwo rozumiane jako „usposobienie ducha, dzięki któremu [kapłani] są zawsze gotowi szukać nie swojej woli, ale woli Tego, który ich posłał” (por. J 4, 34; PO 15; PDV 28). Granicą posłuszeństwa wyznaczoną przez Chrystusa jest gotowość całkowitego oddania siebie aż po śmierć (Flp 2, 8). Posłuszeństwo ma charakter apostolski, obejmując podporządkowanie woli kapłana woli Bożej wyrażonej w Kościele hierarchicznym. Jest więc posłuszeństwem biskupowi, a przez niego papieżowi. Wyływa ono z odpowiedzialnego przyjęcia wolności osobistej i szukania dobra Kościoła.

Posłuszeństwo kapłana pomaga w spełnianiu misji rządzenia w Kościele bez „samowładztwa i demagogii” Realizowane we wspólnocie prezbyterium jako „posłuszeństwo wspólnotowe” kształtuje wzajemne relacje między kapłanami. Domaga się konkretnych postaw: nieprzywiązywania się do własnych upodobań, otwartości na inicjatywy drugih, odrzucenia zawiści i zazdrości oraz niezdrowej rywalizacji (PDV 28). Ma ono również charakter „pastoralny” jako dyspozycyjność do podejmowania wyznaczonych przez przełożonych zadań zgodnie z potrzebami Kościoła.

Rada czystości jest realizowana w życiu kapłańskim jako celibat, który jest „nieocenionym darem Boga dla Kościoła i posiada prorocką wartość w świecie współczesnym” (*Propositio* 11, w: PDV 29). Celibat jest tu rozumiany jako szczególny charyzmat, udzielany tylko niektórym ludziom, aby mogli całym sercem, niepodzielnie poświęcić się Bogu (PO

⁷ Por. J. M. Lustiger, *Kapłani, których daje Bóg*, Kraków 2002, s. 125–145; J. Machniak, *Kapłan a Kościół – zmysł Kościoła*; „Dobry Pasterz” 26:2001, s. 82–93; W. Słomka, *Duchowość kapłańska...*, s. 231–246.

16). Upodabnia do Chrystusa, Głowy i Oblubieńca Kościoła, oraz pomaga kapłanowi w całkowitym i wyłącznym umiłowaniu Kościoła:

Celibat kapłański jest więc darem z siebie w Chrystusie i z Chrystusem dla Jego Kościoła i wyraża posługę kapłana dla Kościoła w Chrystusie i z Chrystusem (PDV 29).

Wyłączna miłość do Chrystusa i Kościoła w celibacie kapłańskim nie jest negowaniem miłości ludzkiej, lecz daje szansę przeżycia pełni miłości nie ograniczającej się do jednej osoby. Staje się znakiem wskazującym na „pierwotne znaczenie ludzkiej płciowości”, która realizuje się przez całkowite i wyłączne oddanie się osób. Celibat jest więc punktem odniesienia dla małżeństwa sakramentalnego, ukazując zdolność człowieka do trwania w czystości. W wymiarze eschatologicznym wskazuje na pełnię miłości w Bogu (PDV 29). Czystość celibatu kapłańskiego staje się bodźcem dla miłości pasterskiej, prowadząc do pogłębienia relacji kapłana do Kościoła. Jest podstawą płodności duchowej, która rodzi dla Królestwa niebieskiego i rozwijania ojcostwa duchowego wobec wszystkich członków Ludu Bożego (PO 16). W zachowaniu celibatu wielką pomocą jest wspólnota kapłańska i duchowe wsparcie wiernych, wyrażające się w modlitwie.

Punktem wyjścia ubóstwa kapłańskiego jest zjednoczenie z Chrystusem, który w tajemnicy Wcielenia stał się ubogi z miłości dla człowieka (2 Kor 8, 9). Obejmuje ono zachowanie dystansu do dóbr materialnych i podporządkowanie ich najwyższemu Dobru Boga (PDV 30). Mając za wzór całkowite ogołocenie się Chrystusa, jest znakiem wyzbycia się wszystkiego, co przeszkadza w pełnieniu misji Chrystusa. Ubóstwo obejmuje konkretne postawy kapłana: życie proste i surowe, hojne dzielenie się dobrami i rezygnowanie z rzeczy zbytecznych (OT 9). Przyjęcie rad ewangelicznych, upodabniając kapłana do Chrystusa, pozwala mu w pełni realizować potrójną misję w Kościele.

Kształtowanie relacji do Kościoła

Relacja kapłana do Kościoła jest przedłużeniem odniesienia Chrystusa – Głowy i Pasterza Kościoła – do Jego Oblubienicy. Wynika z sakramentu kapłaństwa i jest kształtowana w formacji do kapłaństwa oraz w formacji stałej w kapłaństwie. Formacja ta obejmuje wymiar ludzki, duchowy, intelektualny i duszpasterski (PDV 42). Jest pomocą w upodobnieniu się do Chrystusa, czego zadatek otrzymuje kapłan w sakra-

mencie kapłaństwa, i w podjęciu potrójnej misji Chrystusa: kapłańskiej, prorockiej i królewskiej⁸

Jan Paweł II w adhortacji *Pastores dabo vobis* na pierwszym miejscu stawia formację ludzką, która jest według niego fundamentem całej formacji kapłańskiej:

Właśnie po to, żeby jego posługa była po ludzku jak najbardziej wiarygodna i łatwa do przyjęcia, kapłan winien kształtować swą ludzką osobowość w taki sposób, by stawać się dla innych pomostem, a nie przeszkodą w ich spotkaniu z Jezusem Chrystusem Odkupicielem człowieka (PDV 43).

Posługa kapłana wobec Kościoła, która jest wynikiem jego zjednoczenia z Chrystusem, Głową i Pasterzem Kościoła, domaga się dojrzałości osobowej będącej wynikiem kształtowania postaw ludzkich: umiłowania prawdy, prawości i rzetelności, szacunku dla osoby, poczucia sprawiedliwości, zrównoważonego sądu i zachowania, zdolności utrzymywania więzi, uprzejmości i gościnności (PDV 43). Papież zwraca uwagę na konieczność dojrzałości emocjonalnej rozumianej jako umiejętność rozpoznawania uczuć i kierowania nimi, która jest warunkiem przyjęcia celibatu. Dojrzałość uczuciowa łączy się ściśle z formacją do wolności, polegającą na zdolności kierowania swoją wolą i panowania nad egoizmem oraz wybierania między dobrem a złem (PDV 44).

Przedłużeniem formacji ludzkiej jest formacja duchowa kapłana, która „jednoczy i ożywia jego bycie kapłanem i jego działalność” (PDV 45). Zgodnie z dekretem o formacji kapłanów soboru watykańskiego II *Optatam totius*, celem formacji duchowej jest doprowadzenie do zażyłej i stałej łączności kapłana z Bogiem Ojcem, przez Chrystusa w Duchu Świętym. Szczególnym aspektem tej formacji jest kształtowanie więzów przyjaźni z Chrystusem, jedynym Mistrzem. Jan Paweł II przypomina klasyczne środki rozwoju duchowego: modlitwę, rozważanie Słowa Bożego, codziennie sprawowaną Eucharystię, korzystanie z sakramentu pokuty i kierownictwa duchowego (PDV 45–49). Szczególne miejsce w kształtowaniu właściwej relacji kapłana do Kościoła zajmuje Eucharystia będąca uobecnieniem Ofiary Chrystusa – miejsca zjednoczenia kapłana z Ofiarą Chrystusa (PDV 49). Dlatego kandydaci do kapłaństwa powinni codziennie uczestniczyć w Eucharystii, będącej centralnym wydarzeniem dnia oraz kształtować wewnętrzne postawy wypływające z Eucharystii: wdzięczność, gotowość do ofiarności, umiejętność łącze-

⁸ Por. J. Chmiel, *Model biblijny formacji do kapłaństwa w adhortacji apostolskiej Jana Pawła II „Pastores dabo vobis”*, [w:] *Pastores dabo vobis. Materiały z sympozjum*, red. J. Machniak, Kraków 1994, s. 19–26..

nia własnej ofiary z ofiarą Chrystusa, adorację Najświętszego Sakramentu. W kształtowaniu postawy duchowej przyszłego kapłana ważne miejsce zajmuje sakrament pokuty (PDV 49).

Formacja intelektualna wychodzi naprzeciw posłudze prorockiej kapłana polegającej na przybliżaniu Ludowi Bożemu tajemnic wiary i wyjaśniania norm moralnych w zmieniających się warunkach życia. Obejmuje ona studium filozofii i teologii oraz nauk o człowieku. Punktem wyjścia tej formacji jest wiara, która oświeca rozum w jego poszukiwaniu Boga i prowadzi do przyłgnięcia do Boga wiary (PDV 53). W świecie pluralistycznym formacja intelektualna powinna dać całościową wizję prawd objawionych, prowadząc do rozróżnienia między poglądami teologicznymi i wypowiedziami Urzędu Nauczycielskiego Kościoła. Formacja intelektualna spełnia szczególne zadanie w kształtowaniu zmysłu Kościoła, wyrabiając postawę wierności Magisterium Kościoła i odpowiedzialności za czystość doktryny:

Kiedy jednak z różnych powodów brak tej współpracy, nie należy przyjmować poglądów będących wynikiem nieporozumień i zamieszania, ale starannie odróżniać powszechną naukę Kościoła od opinii teologów i przejściowych tendencji (tzw. modnych teorii). Nie istnieje magisterium „paralelne”, lecz jedynie Magisterium Piotra i Apostołów, papieża i biskupów (PDV 55).

Dopełnieniem formacji intelektualnej jest formacja duszpasterska, której celem jest przygotowanie kapłana do udziału w misji pasterskiej Chrystusa (PDV 57–59). Poza poznaniem metod pracy duszpasterskiej powinna ona kształtować postawę miłości pasterskiej wobec członków Ciała Chrystusowego oraz poczucia odpowiedzialności za wspólnotę Ludu Bożego. Formacja w wymiarze ludzkim, duchowym, intelektualnym i duszpasterskim jest istotnym elementem kształtowania związku kapłana z Kościołem i zmysłu Kościoła. Jest ona kontynuowana w formacji stałej, która pomaga na nowo odkrywać i ożywiać różne wymiary posługi kapłana i jego związku z Chrystusem, Najwyższym Kapłanem (PDV 70). Jan Paweł II przypomina, że pogłębianiu związku kapłana z Kościołem służy regularne sprawowanie Najświętszej Ofiary, posługa w konfesjonale i osobiste korzystanie z sakramentu pokuty, wierność codziennej modlitwie brewiarzowej i innym formom modlitwy prywatnej. Relacja z Chrystusem i Kościołem jest pogłębiana w trakcie rekolekcji i dni skupienia przeżywanych przez kapłanów, w spotkaniach formacyjnych i studium teologii.

Szczególną formą miłości do Chrystusa i Kościoła oraz odpowiedzialności za Kościół ze strony kapłana jest troska o powołania kapłań-

skie. Najważniejszym i najbardziej skutecznym środkiem budzenia powołań kapłańskich jest świadectwo życia kapłana i jego całkowite oddanie się Chrystusowi w Kościele (PDV 41).

Główne nurty formacji kapłańskiej

Wskazując na Chrystusa, Głowę i Pasterza Kościoła, jako wzór życia kapłańskiego, Jan Paweł II w adhortacji *Pastores dabo vobis* wskazał zasadnicze kierunki formacji do kapłaństwa i w kapłaństwie. Stwierdził, iż postawą formacji kapłańskiej jest formacja ludzka, na której jest budowana formacja duchowa, formacja intelektualna i formacja duszpasterska. Ostatecznym celem formacji jest takie ukształtowanie kandydata do kapłaństwa i kapłana, by całą swoją osobą ukazywał Chrystusa, którego sakramentalnie reprezentuje.

Ze względu na podejmowaną posługę przyszli kapłani powinni troszczyć się o formację ludzką, czyli o zdobycie takich cech osobowych, aby nie przesłaniać sobą Chrystusa, ale przejrzysto ukazywać Go światu. Jan Paweł II wymienia w adhortacji cechy osobowe, które czynią człowieka zdolnym do niesienia duszpasterskiej odpowiedzialności: umiłowanie prawdy, prawość, rzetelność, szacunek dla każdej osoby, poczucie sprawiedliwości, wierność danemu słowu, duch współczucia, konsekwencję w dążeniu do celu, zrównoważenie sądów (PDV 43). Wśród cech osobowych Papież zwraca uwagę szczególnie na umiejętność nawiązywania i podtrzymywania więzi z drugim człowiekiem, a co za tym idzie – kształtowanie w sobie cech pomagających w otwieraniu się na drugiego, takich jak uprzejmość, gościnność, szczerłość, wierność danemu słowu, dyskrecja, roztropność.

W formacji ludzkiej ważne miejsce zajmuje dojrzewanie uczuciowe, na które zwraca uwagę Jan Paweł II, podkreślając, że podstawową rolę odgrywa w nim miłość rozumiana jako dar z siebie. Ma ona charakter oblubieńczy i obejmuje całego człowieka:

Mowa tu o miłości, która ogarnia osobę we wszystkich jej wymiarach i sferach: fizycznej, psychicznej i duchowej, i która znajduje wyraz w „oblubieńczym sensie” ludzkiego ciała, dzięki któremu osoba ofiarowuje samą siebie drugiej osobie i ją przyjmuje (PDV 44).

W dojrzewaniu do miłości mieści się dojrzewanie do świadomego przeżywania swej seksualności jako daru z siebie, które jest podstawą celibatu kapłańskiego. Papież odważnie wskazuje na konieczność panowa-

nia nad swoją seksualnością, gotowość do wyrzeczenia i rozwijania przyjaźni. Mówiąc o dojrzałości emocjonalnej i duchowej, wskazuje na potrzebę „formacji do wolności”, która polega na kształtowaniu postawy „bezinteresownego daru z siebie samego”. Podstawą formacji ludzkiej, obejmującej dojrzewanie do świadomego przeżywania siebie samego jako daru, jest odpowiednio ukształtowane sumienie. Papież podkreśla, iż sumienie powinno być posłuszne zobowiązaniom moralnym, za którymi stoją „wymagania Boga i Jego miłości”.

Na drugim miejscu po formacji ludzkiej Papież stawia formację duchową, rozumianą jako otwarcie się człowieka i rozwijanie ludzkich możliwości w relacji do Stwórcy. W samym centrum tej formacji znajduje się prawda o podporządkowaniu całego życia Duchowi Świętemu (PDV 45) według wzoru, jaki wyznaczył Chrystus w swoim życiu ziemskim. Zmierza ona do tego, aby kapłan uświadomił sobie fakt bycia kapłanem, a następnie wyciągnął z tego konsekwencje dla swojego działania. Kapłan, żyjąc w nieustannej łączności i zażyłości z Bogiem, powinien upodobnić się do Chrystusa – Najwyższego Kapłana.

Duchowy rozwój kandydata do kapłaństwa obejmuje, według Jana Pawła II, kształtowanie „życia w wewnętrznej jedności z Chrystusem”, którego podstawą jest chrzest. Wymaganie to realizuje się przede wszystkim poprzez regularne spotykanie się z Chrystusem w Eucharystii, w modlitwie, rachunku sumienia, w studium teologii i w przyjaźni braterskiej. Pierwszym wymiarem doświadczenia Chrystusa jest przyjęcie Go jako tajemnicy Boga, który stał się człowiekiem i dał nam moc bycia „dzieckiem Bożym” (PDV 46). Kapłan powinien nawiązać głęboką, osobową więź z Chrystusem, nazywaną przez Papieża więzią przyjaźni (PDV 46; J 15, 15), gdyż Chrystus nazwał swoich uczniów przyjaciółmi. W relacji tej kryje się wzajemna odpowiedzialność za siebie, wierność i gotowość oddania życia za Jezusa.

Z drugiej strony Jan Paweł II zwraca uwagę na to, że przyjaźń z Chrystusem wymaga postawy nieustannego „szukania Jezusa” na drodze do kapłaństwa i w kapłaństwie:

W pewnym sensie życie duchowe w okresie przygotowania do kapłaństwa zdominowane jest przez to poszukiwanie – poszukiwanie i „odnajdywanie” Mistrza, by iść za Nim, by trwać w jedności z Nim. Również w posłudze i w życiu kapłańskim to „poszukiwanie” musi trwać nadal, niewyczerpana jest bowiem tajemnica naśladowania Chrystusa i uczestnictwa w Jego życiu (PDV 46).

Szukanie Jezusa w życiu kapłańskim jest procesem, który trwa nieustannie jako warunek ukazywania Go innym. Kapłan jest pierwszym,

który jak Andrzej spotyka Mesjasza i prowadzi do Niego Piotra (por. J 1, 41–42). W formacji duchowej, która polega na nieustannym kształtowaniu swojego „ja” według „Ja” Chrystusowego, ważną rolę odgrywa według Papieża stałe czytanie Słowa Bożego połączone z rozmyślaniami i modlitwą (*lectio divina*). Kontakt ze Słowem Bożym staje się szansą osobowego spotkania z Jezusem, poznania Go i wejścia w głęboką zażyłość. Jest więc potrzebny nie tylko kandydatom do kapłaństwa, ale tym bardziej kapłanom. Regularne i systematyczne rozważanie Słowa Bożego prowadzi do nieustannego pogłębiania więzi z Mistrzem. Dopełnieniem tej relacji jest liturgia godzin.

Szczytem formacji duchowej i jednocześnie jej najgłębszym fundamentem jest spotkanie z Chrystusem w Eucharystii, która jest Pamiątką śmierci i zmartwychwstania Chrystusa, nieustanną Ofiarą dokonującą się na ołtarzach świata, Uczta paschalną i Dziękczynieniem za wszystkie łaski. Jan Paweł II zachęca kapłanów do codziennego sprawowania Eucharystii, a kleryków do codziennego udziału we mszy świętej oraz do kształtowania postaw wewnętrznych, dla których Eucharystia jest oparciem: postawy ofiarności, miłości, kontemplacji. Z przeżywaniem Eucharystii wiąże się odkrywanie wartości sakramentu pokuty i częste korzystanie z bogactw Bożego Miłosierdzia.

Formacja duchowa obejmuje również „szukanie Chrystusa w ludziach”. Celem formacji duchowej jest ukształtowanie kapłana na „człowieka miłości” (PDV 49) według wzoru Jezusa, który swoje życie oddał za ludzi. Miejscem szczególnego dawania siebie w życiu kapłana jest celibat. Jan Paweł II postuluje pogłębianie wiedzy o celibacie przez kandydata do kapłaństwa i rozumienie go jako daru z siebie (PDV 50). Wskazuje wielorakie wartości celibatu:

Celibat kapłanów nadaje czystości pewne znamiona, dzięki którym kapłani, wyrzekając się życia małżeńskiego dla Królestwa niebieskiego (por. Mt 19, 12), przystają do Pana miłością niepodzielną, głęboko odpowiadającą Nowemu Prawu, dają świadectwo zmartwychwstania przyszłego wieku (por. Łk 20, 36) i uzyskują najstosowniejszą pomoc do ustawicznego praktykowania tej doskonałej miłości, dzięki której mogą stać się w posłudze kapłańskiej wszystkim dla wszystkich (PDV 50).

Papież wzywa kapłanów, by rozumieli celibat jako dobro związane z sakramentem święceń, przez który kapłan upodabnia się do Chrystusa, który życie swoje oddał za Kościół.

Głoszenie nauki Chrystusa wymaga odpowiedniej formacji intelektualnej, dzięki której kapłan może docierać z Dobrą Nowiną do współczesnego człowieka. Obejmuje ona, zdaniem Jana Pawła II, studium filozofii, dające narzędzie do przekazywania wiary, oraz studium teologii, wy-

jaśnijącej prawdy wiary (PDV 52–53). W przekazywaniu wiary niezwykle ważną rolę odgrywają dziś nauki o człowieku – psychologia, pedagogika, socjologia i nauki polityczne, gdyż pozwalają one bliżej docierać do współczesnego człowieka. Winny one jednak, zdaniem Papieża, bazować na chrześcijańskiej antropologii, która rozumie człowieka jako stworzenie Boże, wolne i rozumne.

Celem formacji teologicznej jest pomoc kandydatowi do kapłaństwa w ukształtowaniu własnej wizji prawd objawionych przez Boga zgodnie z tym, co podaje Kościół. Jan Paweł II zwrócił uwagę na konieczność przedstawienia „pełnej i scalonej” wizji teologii, tak by była ona odpowiednią na potrzeby wiary współczesnego człowieka (PDV 54). W formacji teologicznej ważne miejsce zajmuje studium Słowa Bożego, przeżywanego w Tradycji Kościoła oraz autentycznie interpretowanego przez Urząd Nauczycielski Kościoła. Papież podkreśla, iż przyszli księża powinni umieć odróżnić wypowiedzi Urzędu Nauczycielskiego Kościoła od opinii teologicznych, a jednocześnie być otwarci nowe kierunki kulturowe.

Dopełnieniem formacji ludzkiej, duchowej i intelektualnej jest formacja duszpasterska, która daje kapłanowi narzędzie do głoszenia Ewangelii (PDV 57). Jan Paweł II zwraca uwagę na służebny charakter misji kapłana wobec Ludu Bożego, a szczególnie na wypracowanie zmysłu Kościoła (*sensus Ecclesiae*), który pomaga w odkrywaniu Chrystusa, Głowy w Kościele, i w służeniu Jego Ciału – wspólnocie wierzących.

* * *

W podsumowaniu rozważań nad istotnymi nurtami formacji kapłańskiej w nauczaniu Jana Pawła II należy stwierdzić, iż jej fundamentem jest ontyczny związek kapłana z Chrystusem, który się dokonuje w sakramencie kapłaństwa. Sakramentalne upodobnienie do Chrystusa jest podstawą działania w Jego imieniu i w zastępstwie i pełnienia potrójnej misji: kapłańskiej, prorockiej i królewskiej. Szczególna pozycja kapłana w Kościele i wobec Kościoła domaga się od niego życia według rad ewangelicznych, które go najpełniej upodabniają do Chrystusa. Wymaga również kształtowania odpowiednich postaw w procesie formacji ludzkiej, duchowej, intelektualnej i duszpasterskiej, która obejmuje okres przygotowania do kapłaństwa i formację stałą w kapłaństwie.

Relacja kapłana do Kościoła jest – według Ojca Świętego Jana Pawła II – relacją miłości na wzór Chrystusa Oblubieńca do Kościoła Oblubienicy, dlatego jej wzorem jest miłość ofiary, wyłączna i wierna, jaką Chrystus pokochał Kościół. Obejmuje ona czystość celibatu, gotowość

do rezygnacji z dóbr i posłuszeństwo woli Boga w podporządkowaniu się hierarchii kościelnej. Wyraża się w wysiłku intelektualnym zmierzającym do poznania Boga i przekazania Jego tajemnic wiernym oraz w odpowiedzialności za czystość doktryny i w posłuszeństwie Nauczycielskiemu Urzędowi Kościoła.

Relacja miłości kapłana do Kościoła w Chrystusie, według Jana Pawła II, znajduje swój zewnętrzny wyraz w zmyśle Kościoła, będącym całościową postawą odpowiedzialności, wierności i posłuszeństwa. Obejmuje jednocześnie miłość czułą i wrażliwą na dobro Kościoła i wszystkie zagrożenia oraz gotową do poniesienia ofiar. Wyraża się w formacji ludzkiej, duchowej, intelektualnej i duszpasterskiej, które przygotowują kapłana do podjęcia odpowiedzialności za głoszenie Chrystusa obecnego w Słowie i przybliżanie Go Ludowi Bożemu w sakramentach.

LA FORMAZIONE DEL SACERDOTE NELL'ISEGNAMENTO DI GIOVANNI PAOLO II

Riassunto

La formazione del sacerdote prende posto molto importante nell'isegnamiento di Giovanni Paolo II esprimendosi nell'Esortazione Apostolica *Pastores dabo vobis* (1992), nelle *Lettere ai Sacerdoti*, scritte in occasione del Giovedì Santo durante tutti gli anni del pontificato (1979–2005) e nei numerosi discorsi dell'Angelus e delle udienze generali di giovedì, nelle omelie tenute durante l'ordinazione sacerdotale, come pure nei discorsi ai sacerdoti durante i viaggi apostolici. Il Papa, sviluppando l'insegnamento del Concilio Vaticano II sul sacerdozio (LG 10, PO, OT), fonda la formazione sacerdotale al legame sacramentale che unisce il sacerdote a Gesù Cristo e lo conforma ontologicamente al Cristo, Sommo Sacerdote come profeta, pastore e sacerdote. L'unione sacramentale a Cristo permette al sacerdote di agire nella „persona di Cristo” (*in persona Christi*) e nello stesso tempo lo conforma al Cristo. La formazione del sacerdote deve protarlo all'unione totale a Cristo nell'amore. Giovanni Paolo II propone i mezzi della formazione, che permettono al sacerdote unirsi al suo Maestro: l'Eucaristia, la preghiera della Liturgia delle ore, i consigli evangelici, l'ascesi, la vita nella comunione fraterna.